

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

BUNGE LA TANZANIA

**TAARIFA YA KAMATI YA HAKI, MAADILI NA MADARAKA YA
BUNGE KUHUSU SHAURI LA KUDHARAU MAMLAKA YA SPIKA
LINALOWAHUSU MHE. FREEMAN AIKAEL MBOWE (MB)
NA MHE. HALIMA JAMES MDEE (MB)**

2 Mei, 2017

DODOMA.

**TAARIFA YA KAMATI YA HAKI, MAADILI NA MADARAKA YA
BUNGE KUHUSU SHAURI LA KUDHARAU MAMLAKA YA SPIKA
LINALOWAHUSU MHE. FREEMAN AIKAEL MBOWE (MB)
NA MHE. HALIMA JAMES MDEE (MB)**

1.0 UTANGULIZI

- 1.1 **Mheshimiwa Spika**, kwa mujibu wa Kanuni ya 4 (2) na (3) ya Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari, 2016 naomba kuwasilisha mbele ya Bunge lako Tukufu taarifa ya Kamati ya Haki, Maadili na Madaraka ya Bunge kuhusu Shauri la Mhe. Freeman Aikael Mbowe (Mb) la kudharau mamlaka ya Spika na Mhe. Halima James Mdee (Mb) la kudharau Mamlaka ya Spika na kutumia lugha ya matusi, kuudhi na kudhalilisha Wabunge wengine, kinyume na kifungu cha 26 (d) cha Sheria ya Kinga, Madaraka na Haki za Bunge, Sura ya 296 [*The Parliamentary Immunities, Powers and Privileges Act*, CAP. 296 R.E. 2015]; na kinyume na Kanuni ya 74 (1) (a) na (b) ya Kanuni za Kudumu za Bunge.
- 1.2 **Mheshimiwa Spika**, kwa Mamlaka yako chini ya Kanuni ya 4(1) (a) ya Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, katika Kikao cha Tatu cha Mkutano wa Saba wa Bunge la 11 kilichofanyika tarehe 6 Aprili, 2017 uliagiza Mhe. Freeman Aikaeli Mbowe (Mb) afike mbele ya Kamati ya Haki, Maadili na Madaraka ya Bunge kujibu tuhuma za kudharau Mamlaka ya Spika na kulidharau Bunge.

1.3 **Mheshimiwa Spika**, pia kwa Mamlaka yako kwa mujibu wa Kanuni ya 74(1) (a) na (b) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, katika Kikao cha Tatu cha Mkutano wa Saba wa Bunge la 11 kilichofanyika tarehe 6 Aprili, 2017, ulimtaja Mhe. Halima Mdee (Mb) kwamba amedharau Mamlaka ya Spika, na uliagiza afike mbele ya Kamati ya Haki, Maadili na Madaraka ya Bunge kujibu tuhuma za kudharau Mamlaka ya Spika.

2.0 CHANZO CHA MASHAURI HAYA DHIDI YA MHE. FREEMAN AIKAEL MBOWE (MB) NA MHE. HALIMA JAMES MDEE (MB)

2.1. **Mheshimiwa Spika**, katika Kikao cha Kwanza cha Mkutano wa Saba wa Bunge kilichofanyika tarehe 4 Aprili, 2017 ulifanyika uchaguzi wa Wabunge wa Bunge la Nne la Afrika Mashariki (EALA). Wakati mchakato wa uchaguzi huo ukiendelea, baadhi ya Wabunge walionekana kufanya vitendo vya utovu wa nidhamu kwa kudharau Mamlaka ya Spika na kutoa lugha za matusi na kudhalilisha Wabunge wengine.

2.2. **Mheshimiwa Spika**, Mhe.Freeman Mbowe (Mb) alionekana na kunukuliwa na vyombo vya habari akitoa maneno ya utovu wa nidhamu kwa kudharau Mamlaka ya Spika na kutoa maneno ya kuudhi kwa Wabunge wengine. Kitendo hicho kilifanyika nje ya Ukumbi wa Bunge mara baada ya uchaguzi wa Wabunge wa EALA kumalizika.

2.3. **Mheshimiwa Spika**, kutokana na matukio hayo, katika Kikao cha Tatu kilichofanyika siku ya Alhamisi tarehe 06 Aprili, 2017, baadhi ya waheshimiwa Wabunge waliomba Mwongozo wa Spika kuhusu vitendo hivyo vya kudharau Mamlaka ya Spika. Wabunge walioomba Mwongozo wa Spika kuhusu jambo hili ni pamoja na Mhe. Kangi A. Lugola (Mb):

2.4. **Mheshimiwa Spika**, baada ya maombi hayo kutolewa, ndipo Mheshimiwa Spika aliwataja Mhe. Freeman Aikael Mbowe (Mb) na Mhe. Halima James Mdee (Mb) na kuwataka wafike mbele ya Kamati ya Haki, Maadili na Madaraka ya Bunge ili kujibu tuhuma dhidi yao. Aidha uliagiza Kamati kuchunguza vitendo hivyo na kutoa taarifa kwa Spika. Baada ya uchunguzi kukamilika, hii ndiyo taarifa ya Kamati.

3.0 UCHUNGUZI WA KAMATI

3.1 **Mheshimiwa Spika**, katika Waraka wako kwa Kamati wa kutaka kufanya uchunguzi kwa Wabunge waliobainika kufanya vitendo vya kudharau Mamlaka ya Spika, ulielekeza kama ifuatavyo:-

3.1.1 *Kwa kuzingatia Kanuni ya 74 (1) (a) na (b) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari, 2016, nimemtaja Mhe. Halima James Mdee, (Mb).kwamba amedharau mamlaka ya Spika na naelekeza Kamati ya Haki, Maadili na Madaraka ya Bunge ikutane mara moja na kufanya uchunguzi wa vitendo hivyo.*

3.1.2 *Naelekeza Kamati ya Haki, Maadili na Madaraka ya Bunge kuchunguza vitendo vya kudharau Mamlaka ya Spika vilivyofanywa na Mhe. Freeman Aikael Mbowe, (Mb).nje ya Ukumbi wa Bunge mara baada ya uchaguzi huo kufanyika kinyume na kifungu cha 26 (d) cha Sheria ya Kinga, Madaraka na Haki za Bunge, Sura ya 296.*

3.2 **Mheshimiwa Spika**, Kamati ilianza uchunguzi kwa kutoa wito (*summons*) kwa Mhe. Freeman Aikael Mbowe (Mb) na Mhe. Halima James Mdee wafike mbele ya Kamati siku ya Jumamosi tarehe 08 Aprili, 2017 katika Ukumbi wa Spika (Dodoma) saa 4 kamili asubuhi ili kujibu tuhuma dhidi yao kama ifuatavyo:-

3.2.1 Mhe. Freeman Mbowe (Mb), alituhumiwa kuwa, akiwa nje ya Ukumbi wa Bunge mara baada ya kumalizika uchaguzi wa Wabunge wa Bunge la Afrika Mashariki, alinukuliwa na vyombo vya habari akitoa kauli za kudharau Bunge na Mamlaka ya Spika, kinyume na Kifungu cha 26 (d) cha Sheria ya Kinga, Madaraka na Haki za Bunge, Sura ya 296 [*The Parliamentary Immunities, Powers and Privileges Act, CAP 296 R.E 2015*].

3.2.2 Tuhuma dhidi ya Mhe. Halima James Mdee (Mb) ni kama ifuatavyo:-

- i. Kusema Bungeni bila idhini ya Spika, kinyume na Kanuni za Majadiliano kwa mujibu wa Kanuni za 59 na 60 za Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari 2016.
- ii. Kutoa lugha ya matusi, kuudhi na kudhalilisha Mbunge mwingine, kinyume na Kanuni ya 64(1) (f) na (g) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari 2016.

3.3 Mheshimiwa Spika, ili Kamati iweze kufanya uchunguzi wa kina wa tuhuma hizo, ilijielekeza kwenye hoja za uchunguzi (*issues*) zifuatazo:

3.3.1 Kama ni kweli Mhe. Freeman Aikael Mbowe (Mb) alifanya vitendo vya utovu wa nidhamu na dharau kwa Mamlaka ya Spika, na kutoa maneno ya kuudhi nje ya Ukumbi wa Bunge alipokuwa akihojiwa na vyombo vya habari mara baada ya kumalizika kwa uchaguzi wa EALA.

3.3.2 Kama ni kweli Mhe. Halima James Mdee (Mb) alifanya vitendo vya utovu wa nidhamu, kutoa lugha ya matusi na ya kuudhi na dharau kwa Mamlaka ya Spika wakati wa Kikao cha uchaguzi wa Wabunge wa Bunge la Afrika Mashariki.

3.3.3 Kama itathibitika ni kweli walifanya vitendo hivyo, ni hatua gani wanatakiwa kuchukuliwa?

3.4 **Mheshimiwa Spika**, katika kujibu hoja hizo, Kamati ilifanya uchunguzi na uchambuzi wa shauri la kila mmoja ili kubaini jinsi alivyohusika na vitendo vilivyolalamikiwa.

3.5 **Mheshimiwa Spika**, Kamati katika uchunguzi wake, ilifanya rejea za Sheria, Kanuni za Kudumu za Bunge, mashauri mbalimbali yaliyoamuliwa na Bunge siku za nyuma (*case law*), Taarifa Rasmi za Bunge na ushahidi wa picha za *video* za Ukumbini na picha za video nje ya Ukumbi wa Bunge katika mkutano wa waandishi wa habari na Mhe.Freeman Mbowe, kama ifuatavyo:

3.5.1 Mkataba wa Uanzishwaji wa Jumuiya ya Afrika Mashariki [*The Treaty for the Establishment of the East African Community*].

3.5.2 Sheria ya Kinga, Madaraka na Haki za Bunge [*The Parliamentary Immunities, Powers and Privileges Act, CAP. 296 R.E. 2015*].

3.5.3 Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari, 2016.

3.5.4 Shauri la la nchini India la K.M Kaushik L.S Deb 2-2-1970

3.5.5 Shauri la Waheshimiwa Wabunge Halima James Mdee (Mb), Godbless Lema (Mb), Tundu Lissu (Mb), Ester Bulaya (Mb), Pauline Gekul (Mb) na Zitto Kabwe (Mb) kudharau Mamlaka ya Spika Bungeni tarehe 27 Januari, 2016.

3.5.6 Taarifa Rasmi za Bunge (*Hansard*) za tarehe 4 Aprili, 2017.

3.5.7 Picha za video (*video clip*) za Ukumbini na picha za video nje ya Ukumbi wa Bunge katika mkutano waandishi wa habari na Mhe. Freeman Mbowe.

3.5.8 Kitabu cha *Parliamentary Privileges – Digest of Cases 1950 – 2000, Vol II, Lok Sabha Secretariat New Delhi, 2001;*

5.0 SHAURI DHIDI YA MHE. FREEMAN AIKAEL MBOWE (MB)

5.1 **Mheshimiwa Spika**, Kamati ilianza kuchunguza Shauri la Mhe. Freeman Mbowe (Mb). Katika uchunguzi huo Kamati ilianguka picha za video na mahojiano ya Mhe. Freeman Mbowe (Mb) na waandishi wa habari nje ya Ukumbi wa Bunge mara baada ya uchaguzi wa Wabunge wa Bunge la Afrika Mashariki kumalizika, alinukuliwa na vyombo vya habari akitamka maneno, ambayo baadhi yake ni kama yafuatayo:

- (i) **"..... Spika amevunja Kanuni za Bunge, Sheria hazikuheshimiwa, ubabe umetumika....."**
- (ii) **"..... ni mkakati wa Kiserikali, tunajua Rais anahusika, Waziri Mkuu anahusika, viongozi wa chama chao wanahusika....."**
- (iii) **"..... tumeleta wagombea wazuri sana wawili "very competent", wamepigwa kura za hapana kwasababu ulikuwa ni mkakati wa Chama Cha Mapinduzi, tumeona ni ujinga na upumbavu mtupu....."**
- (iv) **"..... uchaguzi huu umekuwa wa kijinga"**

6.0 MAHOJIANO YA SHAHIDI MBELE YA KAMATI

6.1 **Mheshimiwa Spika**, Mhe. Freeman Aikael Mbowe (Mb) alifika mbele ya Kamati kwa mujibu wa wito (*summons*) aliyopewa. Mhe. Freeman Mbowe (Mb) aliposomewa tuhuma dhidi yake alikiri wazi kuwa alitamka maneno hayo yaliyolalamikiwa na Bunge na akaliomba radhi Bunge. Kwa maneno yake mwenyewe kama alivyonukuliwa kwenye Taarifa Rasmi za Bunge (*Hansard*) alisema yafuatayo:-

"Mheshimiwa Mwenyekiti, matamshi yangu hayakukusudia kumkwaza mtu yeyote; dhamira hiyo kwangu haikuwepo na kama imemkwaza kiongozi yeyote hususan Mheshimiwa Spika, mimi namwomba radhi sana. Namwomba radhi

kwa sababu haikuwa dhamira yangu kumkwaza Mheshimiwa Spika, namheshimu sana na naheshimu mamlaka yake na natambua".

Mheshimiwa Spika, Mhe. Mbowe pia aliomba radhi kwa Bunge kama ifuatavyo:-

".....hilo naliombea radhi sana kwa sababu halikukusudiwa katika dhamira yangu, wala sikusudii wakati wowote wala siwezi kulidharau Bunge kwa sababu najua Bunge ni chombo kikubwa ambacho nimeshiriki kipindi kirefu huko, kwa hiyo nalielewa na najua mipaka yake na mamlaka yake. Ahasante."

7.0 MAONI YA KAMATI (*FINDINGS*)

7.1 **Mheshimiwa Spika,** Pamoja na Mhe. Freeman Aikael Mbowe (Mb) kukiri na kuomba radhi kwa Mhe. Spika na Bunge, Kamati ilibaini ni kweli kauli alizotoa ni dharau kwa Bunge na kwa Mamlaka ya Spika, kinyume na Kifungu cha 26(d) cha Sheria ya Kinga, Madaraka na Haki za Bunge, Sura ya 296.

Kifungu tajwa kinaeleza kuwa:-

26. Any person who:

- (a) .....
- (b) .....
- (c) .....
- (d) ***Shows disrespect in speech or manner towards the Speaker; or***
- (e) ***..... commits an offence.***

7.2 **Mheshimiwa Spika**, Uchaguzi wa Wabunge wa Bunge la Afrika Mashariki uliandaliwa na kufanyika kwa mujibu wa masharti ya Ibara ya 50 ya Mkataba wa Uanzishwaji wa Jumuiya ya Afrika Mashariki [*The Treaty for the Establishment of the East African Community*], Kanuni ya 12 ya Kanuni za Kudumu za Bunge na Nyongeza ya Tatu ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari, 2016.

7.3 **Mheshimiwa Spika**, kitendo cha Mhe. Freeman Mbowe (Mb) kutamka kuwa uchaguzi huo ni wa kijinga na kwamba Spika amevunja Kanuni za Bunge katika kuendesha shughuli za uchaguzi huo, kilikuwa ni kitendo cha kulidharau Bunge na kudharau Mamlaka ya Spika. Si sahihi kuhoji uamuzi uliofanywa na Bunge kinyume na taratibu zilizowekwa kwa mujibu wa masharti ya Kanuni ya 15 ya Nyongeza ya Tatu ya Kanuni za Kudumu za Bunge kuhusu kupinga uchaguzi wa Wabunge wa Bunge la Afrika Mashariki. Kanuni tajwa inaelekeza kuwa:

15. *Pursuant to the provisions of Article 52(1) of the Treaty, the election of a candidate as a member of the East African Legislative Assembly may be declared null and void on an Election Petition”.*

- 7.4 **Mheshimiwa Spika**, Kanuni hiyo inaelekeza kuwa mapingamizi yoyote dhidi ya uchaguzi huo ni kwa njia ya maombi mahakamani (*Election Petition*).
- 7.5 **Mheshimiwa Spika**, ni kinyume cha taratibu kupinga uchaguzi huo kwa njia aliyotumia Mhe. Mbowe (Mb) kwa kuongea na vyombo vya habari na kusema kuwa ni uchaguzi wa kijinga na kuwa Spika amevunja Kanuni. Alitakiwa kufuata utaratibu uliowekwa kwa mujibu wa Kanuni tajwa.
- 7.6 **Mheshimiwa Spika**, kutokana na ushahidi huo, Kamati imemkuta na hatia Mhe. Freeman Mbowe kwa kosa la kudharau Mamlaka ya Spika, kinyume na Kifungu cha 26 (d) cha Sheria ya Kinga, Madaraka na Haki za Bunge, Sura ya 296 [*The Parliamentary Immunities, Powers and Privileges Act, CAP. 296 R.E. 2015*] kama alivyokiri mwenyewe mbele ya Kamati.

8.0 MASHAURI MBALIMBALI YA NYUMA (CASE LAW)

- 8.1 **Mheshimiwa Spika**, katika kujadili hatua za kuchukua dhidi ya Mhe. Freeman Aikael Mbowe (Mb), Kamati ilichambua uamuzi wa Bunge la *Lok Sabha* la nchini India. Bunge hilo katika shauri la **K.M Kaushik L.S Deb 18-11-1970** lililowahusu Maafisa wawili wa polisi ambao walituhumiwa kuvunja haki za Bunge kwa kumshambulia na kumdhalilisha Mbunge, Bunge liliwaita Maafisa polisi hao mbele ya Bunge ambapo walihojiwa na wakakiri kutenda kosa hilo na kuomba

radhi kwa kitendo hicho. Bunge liliwasamehe na kufunga shauri hilo.

8.2 **Mheshimiwa Spika**, nanukuu shauri hilo kama ifuatavyo:

K.M Kaushik L.S Deb 18-11-1970

*"...Two police officers of the State of Maharashtra were summoned to the bar of the House to answer the charge of breach of privilege and contempt of the House for allegedly assaulting and abusing a member. The officers expressed **apologies** to the member concerned and to the House for whatever happened on that day. In view of the apologies tendered by them, the House decided to treat the matter as closed".*

8.3 **Mheshimiwa Spika**, huo ndio ulikuwa uchunguzi wa Kamati kuhusu shauri la kudharau Mamlaka ya Spika linalomhusu Mhe. Freeman Aikael Mbowe (Mb). Hivyo, Bunge liutafakari ushahidi uliotolewa dhidi yake na kuuzingatia wakati wa kupitisha Azimio la kuchukua hatua dhidi yake.

9.0 SHAURI DHIDI YA MHE. HALIMA JAMES MDEE (MB)

9.1 **Mheshimiwa Spika**, Kamati pia ilichunguza Shauri la Mhe. Halima James Mdee (Mb). Kamati ilianza kufanya uchunguzi kwa kusoma Taarifa Rasmi za Bunge (*Hansard*) na kuangalia picha za *video* za Ukumbini wakati wa taratibu za uchaguzi wa Wabunge wa Bunge la Afrika Mashariki (EALA) zilipokuwa

zikiendelea na kubaini kuwa, Mhe. Halima James Mdee (Mb) alionekana akifanya vitendo vya utovu wa nidhamu kwa kudharau Mamlaka ya Spika na kutoa lugha ya matusi nay a kuudhi.

- 9.2. **Mheshimiwa Spika**, wakati mjadala wa hoja ya uchaguzi huo zikiendelea Ukumbini, Mhe. Naibu Waziri wa Afya, Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wazee na Watoto, Mhe. Dkt. Hamis Andrea Kigwangallah (Mb) aliomba kuchangia, Mhe. Spika ulitoa idhini ili achangeie. Kabla hajaanza kutoa maelezo yake, Mhe. Halima Mdee (Mb) alianza kusema bila idhini ya Spika, huku akitoa lugha ya matusi na kuudhi kama ifutavyo:-

"Hatupendi maneno ya kipumbavu hapa".

- 9.3. Vilevile wakati Mhe. Kigwangallah (Mb) akiendelea kutoa maelezo yake, Mhe. Halima Mdee (Mb) alisema tena bila idhini ya Spika huku akitoa lugha ya matusi na ya kuudhi kwa Mheshimiwa Spika akisema:

"Mheshimiwa Spika, unaongea nini? Fala wewe!".

10.0 MAHOJIANO YA SHAHIDI MBELE YA KAMATI

- 10.1 **Mheshimiwa Spika**, Mhe. Halima James Mdee (Mb) naye aliitikia wito wa Kamati na kufika mbele ya Kamati kwa siku na muda uliopangwa kwa ajili ya mahojiano.

10.2 **Mheshimiwa Spika**, aliposomewa tuhuma dhidi yake, Mhe. Halima Mdee (Mb) alikiri kusema Bungeni bila idhini ya Spika wakati wa uchaguzi wa Wabunge wa Bunge la Afrika Mashariki. Pia alikiri kutamka maneno ya matusi na kuudhi kama yalivyonukuliwa katika Taarifa Rasmi za Bunge (*Hansard*). Alieleza kama ifuatavyo:-

"...Hilo nimeshasema kwamba nimeongea bila idhini ya Spika.....Nimekiri nimetoa lugha ya kuudhi na nimesema mbele ya Kamati yako kwamba malengo yangu mimi nilikuwa namu-address Kigwangala lakini kama hansard ndiyo ushahidi namba moja na kwa mujibu wa Hansard imeonekana kwamba nilikuwa namu-address Spika sasa siwezi ku dispute hilo kwa sababu mnasema Hansard ndiyo ushahidi namba moja, niko tayari kuomba radhi....kwa wote wawili, kwa Spika lakini vilevile kwa Mheshimiwa Kigwangala".

Mheshimiwa Spika, hata hivyo, pamoja na kukiri tuhuma dhidi yake, Mhe. Halima James Mdee alieleza mbele ya Kamati kuwa lengo lake halikuwa kumtukana Mheshimiwa Spika, bali aliyasema katika majibizano na Mhe. Kigwangallah (Mb). Alisema kama ifuatavyo:-

"Lakini nilikuwa ninalotaka kuweka kwenye record ni kwamba siku ya tukio hilo

sikumtukana Spika kwa sababu namheshimu sana.....Lakini nikiri vile vile kwamba nilijibizana na Mheshimiwa Kigwangala ambaye ni Naibu Waziri wa Afya na nikiri vilevile kwamba kile kitu nilichokifanya cha kujibizana na Mbunge mwingine wakati Spika hajanipa nafasi ya kuzungumza ni kitu ambacho siyo kizuri na kiko kinyume na Kanuni na utaratibu.....niko tayari kabisa kuomba radhi mbele ya Kamati yako nakiri yale maneno ambayo niliyazungumza siyo mema sana.”

10.3 **Mheshimiwa Spika**, Kamati ilimuuliza Mhe. Halima Mdee (Mb) kama lugha ya matusi inaruhusiwa kwa Mbunge mwingine. Alijibu kuwa kwa mujibu wa Kanuni za Kudumu za Bunge kuhusu mambo yasiyoruhusiwa Bungeni, lugha ya matusi, kuudhi au kudhalilisha hairuhusiwi kutolewa kwa Mbunge mwingine. Mhe. Halima James Mdee (Mb) alikiri kuwa maneno ya kuudhi hayabagui Spika, Naibu Spika, Mwenyekiti au Mbunge mwingine.

10.4 **Mheshimiwa Spika**, Pia Kamati ilimrejesha katika ushahidi wa *Hansard* ambapo hakuna sehemu yoyote ya majibizano kati yake na Mhe. Kigwangallah (Mb) bali ushahidi unaonesha kuwa Mhe. Halima Mdee (Mb) alisema bila idhini ya Spika huku akielekeza matusi hayo kwa Mhe Spika. Mhe. Halima Mdee (Mb) alijibu kuwa kama kwenye *Hansard*

inaonekana hivyo, anaomba radhi kwa maneno aliyoelekeza kwa Mheshimiwa Spika.

10.5 **Mheshimiwa Spika**, Kamati ilimkumbusha Mhe. Halima Mdee kwamba aliwahi kutiwa hatiani kwa kosa kama hili siku za nyuma kwa kudharau Mamlaka ya Spika na kupewa adhabu ya kutohudhuria baadhi ya vikao vya Mkutano wa tatu wa Bunge, na alikubali kuwa aliwahi kutiwa hatiani kwa kosa kama hili.

10.6 **Mheshimiwa Spika**, Katika Azimio la Bunge la tarehe 30 Juni, 2016 Bunge lilitoa adhabu kwa Mhe. Halima Mdee (Mb) na Wabunge wengine waliohusika na fujo za tarehe 27 Januari, 2016 katika Ukumbi wa Bunge, kutohudhuria vikao vya Mkutano wa tatu wa Bunge vilivyokuwa vimebaki, kutokana na kosa la kudharau Mamlaka ya Spika.

10.7 **Mheshimiwa Spika**, Mhe. Halima Mdee alipoulizwa kama hatarudia tena kufanya kosa hili, alijibu kuwa:-

"....nitajitahidi kutorudia ingawa ni ngumu sana ku-predict future itakuwaje... Kwahiyo naamini Mwenyezi Mungu ataniongoza kosa lisijirudie tena."

11.0 MAONI YA KAMATI (FINDINGS)

11.1 **Mheshimiwa Spika**, baada ya kukamilisha uchunguzi, kamati ilibaini kuwa kweli Mhe. Halima Mdee (Mb) alisema

Bungeni bila idhini ya Spika na hivyo kukiuka Kanuni za Majadiliano. Kwa mujibu wa Kanuni ya 59 ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari, 2016, Mbunge yeyote anaweza kuchangia Bungeni kwa idhini ya Spika. Kanuni inaeleza bayana kuwa:-

"Kwa idhini ya Spika, Mbunge yeyote anaweza kusimama na kuchangia Bungeni katika nyakati zifuatazo:

(a) ***Wakati wa kuchangia mjadala wa hoja yoyote iliyowasilishwa Bungeni ambayo Kanuni zinaruhusu ijadiliwe".***

11.2 **Mheshimiwa Spika**, Kanuni ya 60 pia imeweka taratibu za jinsi ya kupata nafasi ya kusema Bungeni. Fasili ya (1) imetaja taratibu hizo kuwa ni:

- (a) **Kumpelekea Spika ombi la maandishi;**
- (b) **Kusimama kimya mahali pake; au**
- (c) **Kutumbukiza kadi ya elektroniki.**

Fasili ya (2) inafafanua bayana kuwa:

"Isipokuwa kwamba, Mbunge yeyote hataanza kuzungumza hadi aitwe na Spika ama kwa jina au wadhifa wake na kumruhusu kusema na wakati wa kusema ataelekeza maneno yake kwa Spika".

Mhe. Halima Mdee (Mb) alikiuka Kanuni hiyo kwa kuanza kuzungumza bila kuitwa na Spika kwa jina na kuruhusiwa kusema, kitendo ambacho ni dharau kwa Mamlaka ya Spika.

11.3 **Mheshimiwa Spika**, Kifungu cha 26(d) cha Sheria ya Kinga, Madaraka na Haki za Bunge, Sura ya 296 [*The Parliamentary Immunities, Powers and Privileges Act, CAP. 296 R.E 2015*] kimetaja kuwa ni kosa kuonesha dharau kwa kauli au matendo dhidi ya Spika. Nanukuu:-

26. Any person who:

- (a) .....
- (b) .....
- (c) .....
- (d) ***Shows disrespect in speech or manner towards the Speaker; or***
- (e) ***commits an offence.***

Kusema Bungeni bila kuruhusiwa ni dharau (*contempt*) kwa Mhe. Spika, kama kifungu tajwa kinavyofafanua.

11.4 **Mheshimiwa Spika**, maneno au kauli za Mhe. Halima Mdee (Mb) kama zilivyonukuliwa kwenye *Hansard*, ni lugha ya matusi na lugha ya kuudhi.

Kanuni ya 64 imeorodhesha mambo yasiyoruhusiwa Bungeni. Fasili ya (1) (f) inazuia Mbunge kusema vibaya au kutoa lugha ya matusi kwa Mbunge au mtu mwingine

yeyote. Fasili ya (1)(g) inazuia Mbunge kutumia lugha ya kuudhi au inayodhalilisha watu wengine.

11.5 **Mheshimiwa Spika**, Kauli za Mhe.Halima Mdee (Mb) zilikiuka kanuni tajwa. Ni kauli za matusi na kuudhi. Mathalani, kwa mujibu wa Kamusi Kuu ya Kiswahili ya Baraza la Kiswahili la Taifa, Chapa ya 2015, neno "**pumbavu**" maana yake ni:

".... siokuwa na uwezo wa kuelewa, jinga, zoba, zuzu".

Neno '**fala**' maana yake ni:

"mtu ambaye akili zake hazifanyi kazi vizuri, mpumbavu, bwege, mjinga, bozi, gulagula".

11.6 **Mheshimiwa Spika**, kutokana na ushahidi huu, Kamati imejiridhisha bila kuacha shaka yoyote kuwa ni kweli Mhe. Halima James Mdee (Mb) alitoa lugha ya matusi na lugha ya kuudhi kinyume na Kanuni ya 64 (1) (f) na (g); zikisomwa pamoja na Kanuni ya 74 (1) (a) na (b) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari, 2016 na kifungu cha 26(d) cha Sheria ya Kinga, Madaraka na Haki za Bunge, Sura ya 296 [*The Parliamentary Immunities, Powers and Privileges Act, CAP. 296 R.E 2015*]]. Hivyo Kamati inamtia hatiani

12.0 MASHAURI MBALIMBALI YA NYUMA (CASE LAW)

12.1 **Mheshimiwa Spika**, ili Bunge lako Tukufu liweze kupitisha Azimio la adhabu anayostahili kupewa Mhe. Halima James Mdee (Mb), Kamati imepitia shauri la nyuma ambalo Kamati hii imewahi kushughulikia kuhusu Wabunge kudharau Mamlaka ya Spika.

12.2 **Mheshimiwa Spika**, Shauri hilo lilihusu baadhi ya Wabunge kufanya fujo Bungeni mnamo tarehe 27 Januari, 2016. Awali shauri hilo lilifikishwa kwenye Kamati likiwahusu Mhe. Tundu A. Lissu (Mb), Mhe. Godbless J. Lema (Mb), Mhe. Pauline Gekul (Mb) na Mhe. Ester Bulaya (Mb) ambao walituhumiwa kufanya fujo Bungeni mnamo tarehe 27 Januari, 2016. Baadaye mnamo tarehe 10 Machi, 2016 wakati Kamati ikiendelea na kazi, Spika alielekeza Kamati kufanya uchunguzi wa mashahidi wengine watatu zaidi ambao ni Mhe. Zitto Kabwe (Mb), Mhe John Heche (Mb) na **Mhe. Halima Mdee (Mb)**.

Katika shauri hilo, Wabunge tajwa walidaiwa kuwa mnamo tarehe 27 Januari, 2016 walipingana na mwongozo wa Kiti kwa kufanya fujo Bungeni, jambo lililosababisha shughuli za Bunge zilizokuwa zimepangwa kwa siku hiyo, hususan mjadala wa hotuba ya Rais aliyotoa Bungeni kushindwa kuendelea. Katika kudhibiti fujo hizo, Mheshimiwa Mwenyekiti alitumia mamlaka yake chini ya Kanuni ya 74 ya Kanuni za Kudumu za Bunge kuwataja Wabunge husika

katika hili kuwa ndio walikuwa vinara wa kufanya fujo na kuwataka watoke nje ya ukumbi. Wabunge hao walikaidi uamuzi wa Kiti hali iliyopeleka shughuli za Bunge kuahirishwa kwa muda kwa lengo la kudhibiti fujo hizo Bungeni.

Kufuatia hali hiyo, baadaye shauri hili liliwasilishwa mbele ya Kamati ambapo pamoja na mambo mengine, baadhi ya Wabunge hao walituhumiwa kwa kosa la kudharau Mamlaka ya Spika kinyume na kifungu cha 24 (c) na (d) cha Sheria ya Haki, Kinga na Madaraka ya Bunge pamoja na Kanuni ya 74 (1) (a) na (b) ya Kanuni za Kudumu za Bunge.

Baada ya kupokea ushahidi wa shauri hilo na kuufanyia uchambuzi, Kamati iliwakuta na hatia ya kudharau Mamlaka ya Spika Wabunge sita ambao ni Mhe. Halima Mdee, Mhe. Godbless Lema, Mhe. Tundu Lissu, Mhe. Ester Bulaya, Mhe. Pauline Gekul na Mhe. Zitto Kabwe.

Kamati ilishauri Wabunge hao wapewe adhabu stahiki kadri Bunge litakavyoona inafaa. Kwa Azimio la Bunge la tarehe 30 Juni, 2016 Bunge lilitoa adhabu ya kutohudhuria Vikao vya Mkutano wa Tatu na wa Nne kwa Wabunge tajwa kwa kipindi cha muda tofauti kwa kila Mbunge kulingana na alivyohusika na fujo hizo.

12.3.Mheshimiwa Spika, huo ndio ulikuwa uchunguzi wa Kamati kuhusu shauri la kudharau Mamlaka ya Spika

linalomhusu Mhe. Halima James Mdee (Mb). Hivyo, Bunge liutafakari ushahidi uliotolewa dhidi yake na kuuzingatia wakati wa kupitisha Azimio la kutoa adhabu anayostahili kwa kosa alilotenda.

13.0 HITIMISHO

Mheshimiwa Spika, mwisho, napenda kukushukuru wewe binafsi kwa kunipa nafasi hii kuwasilisha maoni ya Kamati kwa niaba ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Haki, Maadili na Madaraka ya Bunge na napenda nitumie nafasi hii kukupongeza kwa dhati kwa jinsi unavyoliongoza Bunge hili ambalo ni chombo cha uwakilishi wa Wananchi kuisimamia na kuishauri Serikali ili kuhakikisha kuwa ustawi wa wananchi ndio kipaumbele cha kwanza.

Mheshimiwa Spika, kipekee, nawashukuru Wajumbe wote wa Kamati, kwa kazi nzuri ya kujadili na kuchambua kwa umakini mkubwa Mashauri ya kudharau Mamlaka ya Spika. Wajumbe hawa walifanya kazi nzuri na walizingatia misingi ya haki, bila kumwonea au kumpendelea mtu yoyote. Kwa heshima naomba niwatambue kwa majina kama ifuatavyo:-

- (i) Mhe. Kapt(Mst), George Huruma Mkuchika (Mb) -Mwenyekiti
- (ii) Mhe. Almas Athuman Maige (Mb) - Makamu Mwenyekiti
- (iii) Mhe. Rashid Ali Abdallah (Mb)- Mjumbe
- (iv) Mhe. Amina Nassoro Makilagi (Mb)-Mjumbe
- (v) Mhe. Dkt. Christine Gabriel Ishengoma (Mb)-Mjumbe
- (vi) Mhe. Othman Omar Haji (Mb)-Mjumbe

- (vii) Mhe. Rose Kamil Sukum (Mb)-Mjumbe
- (viii) Mhe. George Malima Lubeleje (Mb)-Mjumbe
- (ix) Mhe. Dkt. Suleiman Ally Yussuf (Mb)-Mjumbe
- (x) Mhe. Susan Anselm Lyimo (Mb)-Mjumbe
- (xi) Mhe. Tunza Issa Malapo (Mb)-Mjumbe
- (xii) Mhe. Asha Abdullah Juma (Mb)-Mjumbe
- (xiii) Mhe. Augustino Manyanda Masele (Mb)-Mjumbe
- (xiv) Mhe. Emmanuel Adamson Mwakasaka (Mb)-Mjumbe
- (xv) Mhe. Ali Hassan Omar King (Mb)- Mjumbe; na
- (xvi) Mhe. Innocent Sebba Bilakwate (Mb)- Mjumbe

Aidha, napenda kumshukuru kwa dhati Katibu wa Bunge, Dkt. Thomas D. Kashililah, kwa kuisaidia Kamati kutekeleza majukumu yake. Kipekee, nawashukuru Ndugu Pius T. Mboya, Kaimu Mshauri Mkuu wa Bunge wa Mambo ya Sheria, Ndugu Prudens R. Rweyongeza, Ndugu Mossy Lukuvi ambao ni Manaibu Washauri wa Bunge wa Mambo ya Sheria, Ndugu Maria Mdulugu, Katibu wa Kamati, na Ndg. Editruda Kilapilo kwa kuratibu vyema kazi za Kamati na kuhakikisha kuwa Taarifa hii inakamilika kwa wakati.

Mheshimiwa Spika, baada ya kusema hayo, sasa naomba Bunge lako Tukufu, likubali kujadili na kupokea maoni na mapendekezo ya Kamati ili baada ya mjadala liazimie kuchukua hatua stahiki kwa kadiri litakavyoona inafaa.

Mheshimiwa Spika, naomba kuwasilisha.

Kapt (Mst) George Huruma Mkuchika

**MWENYEKITI
KAMATI YA HAKI, MAADILI NA MADARAKA YA BUNGE**

11 Aprili, 2017